

СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У 1917–1921 рр. ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧЕ ОФОРМЛЕННЯ

Микола Кравчук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського державного університету внутрішніх справ

Значущість дослідження державного будівництва України у 1917–1921 рр. певною мірою була б знижена без різнопланового висвітлення та повноцінного аналізу всіх основних суспільно-політичних процесів в Україні, встановлення радянської влади та її військового захисту у зазначений період.

XX ст. визнане історіографією століттям війн і революцій. Саме ці екстремальні події дали підстави Е. Гобсбауму визначити історію XX ст. як вік екстремізму. В сучасній історичній літературі поступово приживається запозичена із західної історіографії теза про те, що сутнісний змістовий початок XX ст. покладає Перша світова війна. Слід зазначити, що до останнього часу ця війна, принаймні в історіографії на теренах колишнього СРСР, залишалася в тіні так званих Великої Жовтневої соціалістичної революції та Великої Вітчизняної війни [1, с. 64]. Такої ж думки дотримується Р. Коваль, який стверджує, що Перша світова війна в долі українського народу – це шанс пробудження, виведення із стану рабської рівноваги, зупинення процесу асиміляції, злиття в «єдиному російському морі» [2, с. 25].

Отже, доречно визнати побудову радянської влади, яка змогла реалізуватися завдяки Першій світовій війні, важливим чинником державотворення України.

В. Литвин зауважує, що «визначальними є дві пам'ятні події, які тривалий час були ключовими для особливостей розвитку нашого суспільства: проголошення Республіки Рад в Україні й утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Ці дати пов'язані з недавнім минулим і згадуються нашою роз'єднаною громадськістю або негативно, або з ностальгією. Проте настав час виваженої оцінки цього періоду вітчизняної історії» [3, с. 80]. А вже у той період існувало одночасно два державних утворення, які іменували себе українськими – УЦР і Радянська Україна, Директорія і УСРР, Гетьманат і УСРР. У радянській історіографії зазначено, що в державних документах

періоду громадянської війни Україна мала такі назви: Українська республіка Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, Радянська Українська народна республіка, Українська радянська республіка, Українська федеративна радянська республіка, з січня 1919 р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР), створена у грудні 1917 р. в процесі радянського національно-державного будівництва [4, с. 618].

На думку В. Румянцева, виявлення основних закономірностей державного будівництва в Україні в такий цікавий і складний період вітчизняної історії, як 1917–1922 рр., має велике науково-пізнавальне, історико-теоретичне і практичне значення. Повну картину українського державотворення, його позитивів і негативів можна отримати лише шляхом комплексного дослідження як національно-демократичних, так і радянських форм. Це дозволить повернути до життя призабуті ідеї, реабілітувати безпідставно знеславлені або забуті імена, заповнити прогалини в історико-правовому знанні про державотворчі процеси на терені України і на цій основі створити неупереджену об'єктивну картину історичного розвитку *Української держави* [5, с. 4].

Аналіз сучасної української історіографії свідчить про активізацію розроблення цього важливого проблемного питання. Зокрема, цінними для нашого дослідження є праці І. Біласа, С. Бобровник, В. Вериги, В. Верстюка, В. Гончаренка, Л. Гриневич, Т. Гунчака, Я. Дашкевича, О. Дзюби, П. Дігтяря, В. Калиновського, Р. Ковалю, О. Копиленка, В. Кривоноса, О. Кузьминця, В. Кулика, В. Кульчицького, С. Кульчицького, В. Литвина, Т. Матвеевої, О. Мироненко, В. Мирошниченка, П. Музиченка, І. Нагаєвського, О. Реєнта, В. Репринцева, А. Рогожина, В. Румянцева, В. Савченка, В. Солдатенка, О. Субтельного, Б. Тищика, А. Чайковського, В. Чеховича, О. Шевченка, Є. Юрійчука, Б. Якимовича, Д. Яневського, О. Ярмиша.

Автори сучасних навчальних видань з історії держави і права України намагають-

ся критично й правдиво висвітлити процес становлення радянської влади в Україні. В. Гончаренко зазначає, що події «революції, громадянської війни та воєнної інтервенції посідають чільне місце в історії України, хоч оцінки їх неоднозначні. І це природно, адже йдеться про долю й існування цілих класів, верств населення – мільйонів людей. Останнім часом учені піддають науковому, критичному аналізу ці найзначніші і водночас трагічні події ХХ ст.» [6, с. 141]. Але до цього часу українською державною владою офіційно не визначено дату відродження Української держави на початку ХХ ст., юридичне закріплення та її правовий статус. Чи березень, чи грудень 1917 р. За оцінкою Є. Юрійчука, «в абсолютній більшості праць названих радянських дослідників встановлення радянської влади подається як загальне благо для українського народу. Натомість не аналізується питання, ким і якими методами створювалися ради і радянська влада в Україні, не розглядається законність утворення та діяльність ревкомів і комбідів. Автори обійшли проблему легітимності встановлення радянської влади в Україні, її генези, участі українського народу в цьому процесі, не висвітлювалася роль у державотворенні зовнішніх сил. Загальнодекларативні політичні висновки не підкріплені архівними матеріалами» [7, с. 5].

Необ'єктивність, неповноту та неправдивість висвітлення процесу побудови радянської влади в Україні підтверджують багато видань. У енциклопедичному радянському виданні «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» відзначається, що «Українська Соціалістична Радянська Республіка – суверенна радянська держава. 12 (25).XII.1917 р. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну Республікою Рад, прийняв рішення про встановлення тісного державного союзу України з Радянською Росією, обрав найвищий орган державної влади Радянської України в період між Всеукраїнськими з'їздами Рад – Центральний Виконавчий Комітет Рад України. Влада на території України віднині стала Радянською. Постановою ЦВК 17.XII.1917 р. створено перший Радянський уряд України – Народний Секретаріат. В умовах іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни на території України організувалися тимчасові надзвичайні органи влади – ревкоми, завданням яких було відновлення і зміцнення влади рад на місцях. Велику роль у зміцненні Радянської влади на селі відіграли комітети бідноти (1918–1919) і комітети незаможних селян, створені в трав-

ні 1920. ...Історичне завоювання українського народу було узагальнено і закріплено в першій Конституції УРСР: диктатура пролетаріату у формі Республіки Рад як справді демократична влада трудящих; союз робітничого класу і трудящого селянства; радянський демократизм; соціалістична власність на знаряддя і засоби виробництва; єдність державної влади і повновладдя представницьких органів республіки; пролетарський інтернаціоналізм, рівноправність усіх громадян УСРР незалежно від їх раси і національності. ...Конституційними нормами було закріплено широкі демократичні права і свободи громадян Радянської України, органічну єдність їхніх прав і обов'язків, а також повну реалізацію встановлених прав і свобод. Внаслідок послідовного здійснення під керівництвом Комуністичної партії лєнінської національної політики відбувалися зміцнення і розвиток федеративних державних зв'язків УРСР з іншими радянськими республіками, насамперед з РРФСР» [8, с. 564].

За визначенням С. Бобровник: «Українська радянська держава – спосіб організації політичної влади українського народу, що здійснювався через представницькі органи – Ради народних депутатів. Вона утворена в грудні 1917 р. як федеративна частина Російської республіки. У період 1917–1919 рр. в Україні змінювалися різні за характером державно-політичні режими. ...Незважаючи на статус самостійної держави УСРР разом із 5 іншими радянськими республіками (Росія, Білорусія, Грузія, Вірменія, Азербайджан) утворили єдину країну – Країну Рад» [9, с. 404].

З такими висновками погодитися повною мірою не можна; вони спростовуються великим масивом подій і фактів періоду становлення функціонування радянської влади.

В. Литвин стверджує, що «особливості встановлення після жовтневого перевороту державної влади були такі, що цей відблиск упродовж десятиліть залишався таким же примарним, як полярне сяйво. Але він був органічно властивий радянській державності. ...Все сказане вище, певно ж, вимагає підтвердження конкретними фактами. Проте це не ті документальні аргументи, які для переконливості і доказовості необхідно вишукувати у таємних архівах. Їх основна маса лежить на поверхні і відома найширшому колу людей. Єдине, що вимагається, – розташувати їх у властивому порядку, аби знайти істинні причинно-наслідкові зв'язки. Тоді стануть абсолютно очевидними ідеологічні нашарування, якими ці

факти багато десятиліть були обліплені, мов захисним шаром» [3, с. 188].

Аналіз багатьох наукових розробок підтверджує актуальність і значущість проблеми функціонування *радянської влади в Україні* для сучасного державотворення, яка потребує окремого широкомасштабного опрацювання Українським інститутом національної пам'яті, створеного за розпорядженням Президента України.

В. Гончаренко зазначає: «Борючись проти Центральної Ради, більшовицькі організації докладали чимало зусиль для скликання Всеукраїнського з'їзду Рад, який би проголосив більшовицьку владу в Україні, створив Українську радянську державу і затвердив у якій диктатуру пролетаріату. ...Влада місцевих Рад – «влада знизу» – стала у такий спосіб перетворюватися у «владу зверху», привласнивши собі всі можливі повноваження. Відтак влада переходила від суспільства до держави, а в державі – до партії більшовиків, які монополізували виконавчу і законодавчу владу. ...На цьому з'їзді були представлені 89 із понад 300 обраних Рад. Безперечно такий з'їзд не можна вважати легітимним. ...В Україні склалася своєрідна ситуація: більша частина України була підвладна Центральній Раді, а менша – радянському уряду» [10, с. 212–213].

І. Білас стверджує, що після невдалої спроби більшовиків очорнити Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів делегати-більшовики переїхали з Києва, де влада Центральної Ради була безперечною, до Харкова, щойно зайнятого Червоною Армією, і провели власний Всеукраїнський з'їзд Рад. Переважаючи більшість делегатів цього з'їзду були росіянами за національністю. До того ж харківський з'їзд був неправомочним: там були представники лише 96 Рад із 300 створених [11, с. 42].

За оцінкою О. Шевченко, під лозунгом «звільнення» України російські *більшовицькі війська* окупували її територію, включили до складу РРФСР і за рішенням ЦК РКП(б) створили «обласний» уряд України. Тобто шляхом агресії держави, що мала назву РРФСР, знищили незалежність Української держави – УНР. Створення Радянського уряду України мало за мету завуалювати агресію РРФСР. Уряд України не мав права самостійно вирішувати жодного важливого питання. Для об'єднання дій існуючих на Україні радянських органів з урядом *Радянської Росії* ЦК РКП(б)

ще 19 грудня 1917 р. призначив надзвичайним комісаром України Г. Орджонікідзе, який зосередив у своїх руках всю повноту влади [6, с. 138–139].

Найбільш вдало висвітлено процес встановлення радянської влади в Україні у зазначений період у праці під загальною редакцією А. Чайковського. На думку авторів цього видання, повалення Тимчасового уряду, проголошення другим Всеросійським з'їздом Рад у жовтні 1917 р. радянської влади в Петрограді різко змінило політичну ситуацію в Україні. Українська Центральна Рада, не підтримавши Тимчасовий уряд і, водночас, засудивши більшовицький переворот, тим самим не визнала легітимною владу Рад робітничих і солдатських депутатів у Росії. Така позиція Центральної Ради і, особливо, проголошення нею національної держави – Українська Народна Республіка – підштовхнули більшовиків України (всі вони були членами Російської соціал-демократичної робітничої партії більшовиків – РСДРП(б), бо подібної української партії ще на той час не існувало) до активних дій щодо встановлення влади, аналогічної петроградській [15, с. 310]. З цього приводу В. Литвин зауважує, що, «спираючись на нечисленні в Україні ради робітничих і солдатських депутатів, більшовики прагнули встановити, як і в Центральній Росії, диктатуру однієї партії під виглядом цілком абстрактної «диктатури пролетаріату» [3, с. 189].

Представники більшовицьких організацій і збільшовизованих Рад вийшли із складу Української Центральної Ради, а після придушення військового повстання у Києві в ніч на 31 жовтня 1917 р. вдалися до непрямого усунення Центральної Ради від влади. На Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів передбачалося реорганізувати Центральну Раду подібно до російського Центрального виконавчого комітету Рад. Така реорганізація давала змогу розчинити Центральну Раду в лавах робітничих, селянських і солдатських депутатів, створити на їх основі український радянський уряд і з його допомогою підірвати владу УНР зсередини, замінивши її радянською владою [12, с. 310]. За оцінками О. Реєнта та І. Коляди, події, що розгорнулися наприкінці 1917 р. в Україні, були досить складними та суперечливими. Дві основні політичні сили вийшли на терен політичної боротьби: соціальна та національна. Перша була представлена більшовиками, а друга – Українською

Центральною Радою. Протистояння між ними протягом короткого часу набуло обвального характеру [13, с. 99]. З огляду на це О. Юрченко вказує: «Перші заходи до усунення Центральної Ради від влади й поширення на Україні встановленого в центральній частині російської держави «советського» режиму було зроблено через місцеві організації й осередки загальноросійської більшовицької партії, що по листопадовому перевороті стала пануючою політичною силою в російській «советській» республіці. Ці заходи проводяться в двох планах – легально-агітаційному й підпільно-змовницькому» [12, с. 123].

На думку В. Кривоноса, на Всеукраїнському з'їзді, який відбувся 15 грудня у м. Києві, більшовики не досягли бажаного результату. *По-перше*, їх було мало – лише 130 (за іншими даними – 60) із 2000 делегатів з'їзду, що відображало їх справжній вплив в Україні. *По-друге*, організаторам з'їзду дуже зашкодив ультиматум Ради Народних Комісарів (далі – РНК) Росії, надісланий напередодні Центральній Раді. Цей документ закінчувався прямою погрозою: якщо за дві доби не надійде задовільна відповідь, «то Рада Народних Комісарів буде вважати Центральної Раду в стані війни проти радянської влади в Росії і на Україні». Посилання на ще не існуючу тоді в Україні радянську владу яскраво свідчило про те, в якому напрямі планувався подальший хід подій в Україні. Проте замість обрання нової Центральної Ради, підконтрольної РСДРП(б), з'їзд висловив Центральної Раді повну довіру. Делегати-більшовики та ліві російські соціалісти – революціонери, переконавшись у неможливості легітимним шляхом встановити радянську владу в Києві, провели у Харкові об'єднаний з'їзд Рад Донецького та Криворізького басейнів, який проголосив себе першим Всеукраїнським з'їздом Рад. Було також заявлено про утворення радянської республіки під назвою *Українська Народна Республіка*, обрано Центрального Виконавчого Комітет (далі – ЦВК) України і Народний Секретаріат, тобто перший радянський уряд, що мав протистояти Генеральному Секретаріатові Центральної Ради» [12, с. 311]. З цього приводу В. Литвин писав, що «у радянській історіографії харківський Всеукраїнський з'їзд рад, який проголосив Україну радянською республікою, розглядався однією з ключових подій у так званому «тріумфальному ході Радянської влади» територією колишньої імперії. Національ-

но-визвольна боротьба українського народу, яка тривала понад чотири роки, маскувалася подіями, пов'язаними з втручанням збройних сил Центральних держав, Антан-ти, Польщі, а також втручанням в Україну білогвардійських армій. Раднарком тричі надсилав до України свої війська і наприкінці 1920 р. зосередив у республіці шість армій, загальна чисельність яких перевищувала 1,2 млн бійців. ...За твердженням більшовиків, Центральна Рада була буржуазним органом влади, а на Всеукраїнському з'їзді рад вони обрали «Робітничо-Селянську Раду», ...назва, максимально наближена до назви існуючого в Україні легітимного органу вищої влади – Центральної Ради. ...Рекомендована В. Леніним мімікрія торкнулася й назви уряду, створеного ЦВК рад України. Його назвали не Радою Народних Комісарів, як у Петрограді, а *Народним Секретаріатом*, як у Києві (Генеральний Секретаріат)» [3, с. 191].

Як зазначає О. Реєнт, більшовики, «використовуючи політичні методи боротьби за владу в Україні, не забули і про *збройну боротьбу*. ...Озброєні артилерією, російські червоногвардійські війська захопили Харків. У розпалі боротьби за місто тут розпочав роботу з'їзд рад Донецького та Криворізького басейнів. Саме сюди прибули більшовики-делегати, які залишили київський з'їзд Рад» [13, с. 102, 109].

За оцінкою Т. Гунчака, заздалегідь підготовлений наступ російського радянського війська на Україну мав усі ознаки окупації. Він підкреслив, що цього не заперечували й самі окупанти. Ось лише одна фраза з горезвісного муравйовського наказу № 14: «Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх багнетів і там, де її встановлюємо, всемірно підтримуємо її силою цих багнетів». Після такої ясної заяви більше ніж дивно було чути аргументацію радянських істориків і публіцистів про так звану боротьбу українського народу за встановлення радянської влади [14, с. 118].

Такі дії проти України були належним чином «узаконені» Першим Всеукраїнським з'їздом Рад, який «ухвалив негайне встановлення «повної погодженості у цілях і діях» з радянською Росією, підтримав пропозицію, викладену в ультиматумі РНК Росії щодо поглиблення федеративних зв'язків, а резолюцією «Про самовизначення України» оголосив Українську республіку федеративною частиною Російської Республіки. Окремою постановою з'їзд доручив обраному ним ЦВК України «негай-

но поширити на територію Української республіки всі декрети і розпорядження Робітничо-селянського уряду Російської Федерації, що мають загальне для всієї Федерації значення». Оскільки постанова не мала обмежувальної дії, то ЦВК України міг вважати законами Росії, чинність яких поширювалася на територію України, необмежену кількість актів. Звідси є очевидним, що цими постановами і визначався державно-правовий статус *Української Радянської республіки* в перший період її існування [12, с. 311].

На думку Т. Гунчака, у 1917 р. більшовики України аж ніяк не могли вважатися політичними репрезентантами українського народу. «По-перше, організаційно вони належали до РСДРП(б); по-друге, більшість їх складала неукраїнці. Коли ж 7 листопада більшовики перебрали владу в Петрограді, більшовики України відразу й недвозначно показали напрям своєї прихильності. ...А плани були ясні: за допомогою українського радянського уряду підірвати Українську Народну Республіку зсередини, а Центральну Раду розчинити у радах робітничих, селянських і солдатських депутатів. ...Більшовики України члени Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків), аналогічної української партії на той час не існувало, виступили нічим іншим, як територіальною агентурою проводу більшовиків Росії, який використовував їх для здійснення їх планів» [14, с. 109, 117].

Виконуючи умови Брестського миру, «Раднарком Росії змушений був визнати незалежність проголошеної Центральною Радою Української Народної Республіки. Протягом березня 1918 р. з України було виведено російські збройні сили. ЦВК і Народний Секретаріат України залишили 1 березня Київ (вони перебували тут з 30 січня за підтримки військ М. Муравйова), 10 березня – Полтаву, 21 березня – Катеринослав, після чого радянський уряд України опинився на території РСФРР, в м. Таганрозі. Народний Секретаріат 18 квітня 1918 р. було реорганізовано в Бюро для керівництва повстанською боротьбою в Україні. Наступна спроба поширити радянську владу в Україні стала можливою після анулювання 13 листопада 1918 р. Брестського договору, умови якого стримували радянську Росію, оскільки зобов'язували її встановити мирні стосунки з УНР. На території РСФРР у м. Суджа Курської губернії 28 листопада 1918 р. за участі народного комісара з пи-

тань національностей Російської Федерації Й. Сталіна формується Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, від імені якого діяли збройні сили радянської Росії в Україні» [12, с. 312].

О. Юрченко зазначає, що «...зі слів активного учасника комуністичного партизанського руху влітку 1918 р., а потім і воєнних операцій проти УНР Щорса відомо, що з літа 1918 р. в районі Курська почалося формування групи війська Курського напрямку. Восени того самого року партизанські відділи почали робити напади по всьому фронту, а з першого листопада наступ повело регулярне «советське» військо» [15, с. 219–220].

На думку В. Румянцева, події розвивалися зовсім в іншому напрямі через непослідовну позицію більшовиків, які підтримували ідею української автономії до жовтня 1917 р., а після захоплення влади стали першими противниками політики Центральної Ради в національному питанні, а висунутий ними раніше лозунг про вільне самовизначення націй був цілком відкинута. Не маючи змоги повалити Центральну Раду силою, більшовики шукали обхідні шляхи усунення її від влади. Форпостом боротьби проти УНР і Центральної Ради стала проголошена у грудні 1917 р. в Харкові Українська Радянська Республіка, під прикриттям якої більшовики почали наступ на Україну, що стало початком громадянської війни. Свою позицію В. Румянцев підтверджує доволі грубим антиукраїнським випадом наркома національних справ РСФРР Й. Сталіна наприкінці 1918 р.: «Достатньо пограли в уряд і республіку, досить, час припинити гру» [5, с. 22, 23].

За оцінкою В. Кривоноса, голова РНК Росії В. Ленін вичерпно пояснив ситуацію: «З просування наших військ на захід і на Україну створюються обласні тимчасові радянські уряди, покликані зміцнити ради на місцях» [12, с. 312]. В. Верстюк у цьому плані зауважив, що В. Ленін у конфіденційному листі до командуючого Червоною армією Й. Вацетіса так пояснював формування уряду УНР: «Ця обставина має ту хорошу сторону, що позбавляє змоги шовіністів України, Литви, Латвії, Естляндії розглядати рух наших частин як окупацію і створює сприятливу атмосферу для дальшого просування наших військ. Без цієї обставини наші війська були б поставлені в окупованих областях у неможливе становище і населення не зустрічало б їх як виз-

волителів» [16, с. 147]. Такі дії радянської Росії давали можливість на «запитання голови уряду УНР В. Чехівського, на якій підставі Росія веде наступ на Україну», офіційно повідомляти міністра закордонних справ РСФРР В. Чичеріна, що «російських військ в Україні нема, а Директорія має справу з військами українського радянського уряду, який діє цілковито незалежно від Росії».

Характеризуючи встановлення *радянської влади в Україні*, автори колективного видання вказують, що «протягом січня 1919 р. значна частина території України перейшла під контроль Червоної Армії. З січня в Харкові почав роботу Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, на одному з перших засідань якого зазначалося, що він (уряд) «створений за постановою ЦК РКП(б), є його органом і провадить всі розпорядження та накази ЦК РКП(б) беззаперечно». Декретами від 06.01.1919 р. було затверджено офіційну назву радянської держави в Україні – УСРР, а 29 січня Тимчасовий уряд реорганізовано в Радю Народних Комісарів УСРР (далі – РНК УСРР), які були санкціоновані третім Всеукраїнським з'їздом Рад (березень 1919 р.). Тоді ж Президією Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) було прийняте першу Конституцію УСРР, що повністю повторювала Конституцію РСФРР. Але й цього разу радянська влада не змогла закріпитися в Україні. Наприкінці літа 1919 р. радянські війська під тиском переважаючих сил армій УНР (з Правобережжя) та Денікіна (з півдня) змушені були залишити її територію. За наказом Раднаркому Росії в середині серпня припинили свою діяльність в Україні ВУЦВК і Раднарком УСРР» [12, с. 312]. За словами істориків, «Радянська влада в Україні, втративши військову підтримку, політичний авторитет і соціальну опору в місті та селі, впала вдруге» [16, с. 156].

Лише «чергова, третя спроба встановлення *радянської влади в Україні* виявилася вдалою завдяки успішному наступу армії Радянської Росії проти армії Денікіна взимку 1919–1920 рр. У той час радянські війська діяли від імені створеного за межами України 11 грудня 1919 р. *Всеукраїнського революційного комітету*. Всеукраїнським переїхав до Харкова, який (до 1934 р.) став столицею Радянської України. Реставрація радянської влади в Україні відбувалася на основі Тимчасового положення про організацію Радянської влади на Україні,

затвердженого Всеукраїнським 22 грудня 1919 р. Функції ВУЦВК та Раднаркому покладалась на Всеукраїнським, а в губерніях та повітах створювались ревкоми за погодженням з місцевими комітетами КП(б)У та командуванням Червоної Армії. Правовою базою діяльності цих органів стали декрети РСФРР, чинність яких поширювалася в Україні постановою Всеукраїнським від 22 січня 1920 р. Всеукраїнським виконував свої функції до четвертого Всеукраїнського з'їзду Рад (травень 1920 р.), згідно з рішеннями якого відновлювалась діяльність ВУЦВК і Раднаркому УСРР та система рад на місцях. Таким чином, до кінця 1920 р. радянська влада остаточно закріпилася в Україні. Ризьким перемир'ям 12 жовтня 1920 р. між РСФРР і УСРР з одного боку, і Польщею – з другого було покладено початок міжнародно-правового визнання *радянської влади в Україні*, що було підтверджено так само в Ризі 18 березня 1921 р. За умовами договору Польща визнавала радянську владу в Україні, а друга сторона (УСРР і РСФРР) – поступалась на користь Польщі Західноукраїнськими землями» [12, с. 313].

Крім того, за оцінкою В. Литвина, проголошення Радянської України було прямо і безпосередньо пов'язане із забезпеченням «тріумфальної ходи Радянської влади». Маючи перед собою завдання «зібрати» імперію, що розпалася, більшовики прагнули нейтралізувати *національно-визвольний рух* проголошенням примарної радянської державності [3, с. 192].

Для більш повного вирішення основної проблеми представленої наукової розвідки, виходячи з наявності у неї різних державних утворень (*УЦР, Гетьманат, Директорія, ЗУНР і УСРР*), необхідно встановити правовий статус УСРР, визначити її український характер, здійснити правову оцінку, *легітимність Української держави* відповідно до методологічних засад дослідження, базових концептуальних підходів загальної теорії держави щодо визначальних відмінностей держави.

З цією метою звернімося до загальних, особливих ознак держави як важливого соціального інституту. Сучасна теорія держави і права до сутнісних ознак нарівні з наявністю території, населення, публічної влади відносить і суверенітет. *Суверенітет держави* – це політико-юридичний вираз незалежності, недоторканності, неподільності та єдності влади і території [17, с. 23; 18, с. 40–43]; це політико-юридична влас-

тивість державної влади, яка означає її верховенство і повноту всередині країни, незалежність і рівноправність ззовні [19, с. 42].

Кожне державне утворення повинно володіти суверенітетом [20, с. 116]. Суверенітет дозволяє державі виступати від імені народу у міжнародних відносинах, надає їй можливість бути офіційним представником країни у справах світової спільноти [21, с. 64]. Внутрішня і зовнішня сторона суверенітету означає, що держава не залежить від інших держав та їх політики. За цією ознакою держава відрізняється від колоній і напівколоній, які не мають *суверенної влади*, а підпорядковуються метрополії або іншій державі. Тому втрата суверенітету, обмеження його значною мірою веде до колоніальної або неокolonіальної залежності [22, с. 88]. Зважаючи на те, що суверенітет може бути частково обмеженим, добровільно чи примусово (насилницьке – завоювання у процесі бойових дій), необхідно підкреслити, що внаслідок встановлення радянської влади в Україні вона була примусово позбавлена суверенітету на багато десятиліть. Тому визнання *Української радянської держави* незалежною і самостійною буде не легітимним. Лише з прийняттям Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. вона із «квазі» держави стала на шлях побудови самостійної, незалежної, суверенної повноправної країни. Отже, *встановлення радянської влади в Україні є великодержавним насильством*.

Створення УСРР як формально суверенної держави було компромісом між українськими національними визвольними змаганнями та більшовицьким пролетарським великодержавництвом. УСРР була для Москви знаряддям поневолення українського народу [23, с. 412–415; 24, с. 4].

В. Румянцев стверджує, що одночасне «існування та непримиренні протиріччя між національно-державними утвореннями, орієнтованими на побудову незалежної *української держави*, та радянською державністю, мета якої полягала у збереженні фактично унітарної форми державного устрою колишньої Російської імперії, призвели до громадянської війни в Україні» [5, с. 11].

Наведені аргументи підтверджують, що встановлення радянської влади в Україні відбулося нелегітимно, шляхом військового завоювання. Ось тому при висвітленні

цього процесу важливою буде наукова розвідка *військового будівництва більшовиків в Україні у зазначений період*.

Література

1. *Литвин В. М.* Україна: доба війн і революції (1914–1920 рр.). – К., 2003.
2. *Коваль Р. М.* Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К., 2001.
3. *Литвин В.* Радянський етап вітчизняної історії: до 80-річчя утворення СРСР і 85-річчя проголошення УРСР // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3.
4. *Гражданская война и военная интервенция в СССР* // Энциклопедия. – М., 1987.
5. *Румянцев В.* Українська державність у 1917–1922 рр.: національно-демократична і радянська альтернативи: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 1998.
6. *Історія держави і права України: У 2 т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка.* – К., 2003. – Т. 2.
7. *Юрійчук Є. П.* Становлення і характер радянської влади в Україні: історико-правові аспекти (1917–1922 рр.). – К., 1998.
8. *Великий Жовтень і громадянська війна в Україні.* – К., 1987.
9. *Бобровник С.* Українська радянська держава // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.
10. *Історія держави і права України / За ред. В. Г. Гончаренка.* – К., 1996.
11. *Білас І. Г.* Репресивно-каральна система в Україні, 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – К., 1994. – Кн. 1.
12. *Історія держави і права України / За ред. А. С. Чайковського.* – К., 2003.
13. *Резні О. П.* Україна між світовими війнами (1914–1939): Події. Люди. Документи. – К., 2004.
14. *Гунчак Т.* Україна: перша половина XX століття: нариси політичної історії. – К., 1993.
15. *Юрченко С.* Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правничому аспекті. – Мюнхен, 1971.
16. *Історія України: нове бачення: У 2 т. / За ред. В. І. Смолія.* – К., 1996.
17. *Теорія держави і права (опорні конспекти) / Авт.-упоряд. М. В. Кравчук.* – К., 2003.
18. *Кравчук М. В.* Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти). – К., 2004.
19. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права / Пер. з рос. – Х., 2005.
20. *Оборотов Ю. М.* Теорія держави і права (прагматичний курс). – О., 2004.
21. *Теорія держави і права: Академічний курс / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Опіщенко.* – К., 2006.
22. *Котюк В. О.* Загальна теорія держави і права. – К., 2005.
23. *Кулик В.* Українське самостійництво // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.
24. *Кравчук М.* Військове будівництво УСРР. – Івано-Франківськ, 1998.

